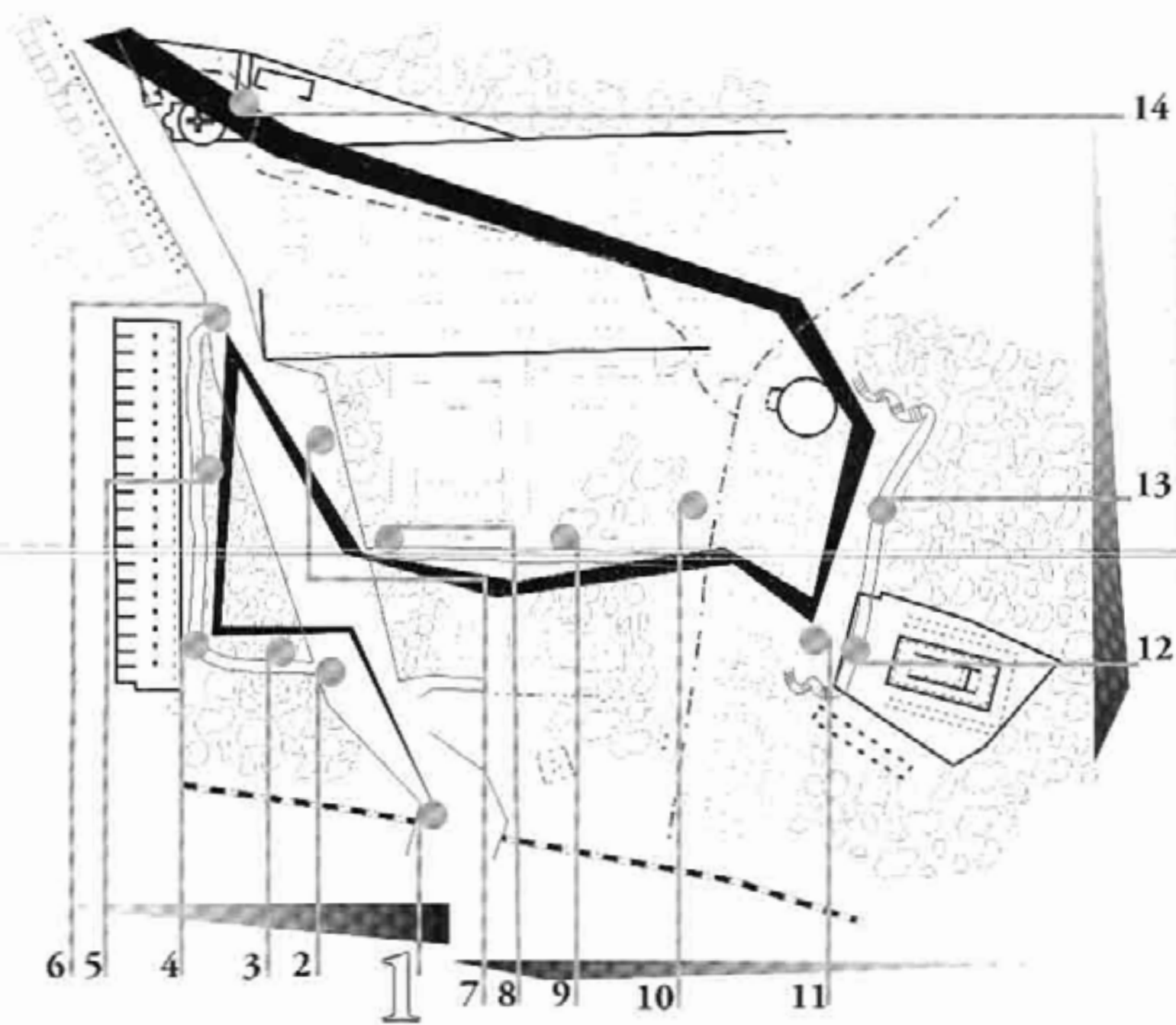

ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗΝ

ΑΡΧΑΙΑ ΑΓΟΡΑ

ΧΑΡΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ

Οδοί
 Στάσις
 Αγορά
 Εγείνη Κτίσις
 Υψιγύνη Κτίσις
 Κολώνες
 Βήματα
 Πύλη - Κενότα
 Γραμμή Μεσοί

Οικολογικός περίπατος στην Αρχαία Αγορά

Βρισκόμαστε στον 5^ο αιώνα π.Χ! Στο όμορφο περιβάλλον των Αθηνών κατοικούν 150.000 άνθρωποι περίπου σε διάσπαρτες συνοικίες. Στην Αγορά κατεβαίνουν για να λάβουν μέρος στις πολιτικές συγκεντρώσεις, να κάνουν τα ψώνια τους, να λατρεύουν τους θεούς, να δουν θέατρο και αθλητικούς αγώνες. Η Αγορά είναι το πιο πολυσύχναστο μέρος της Αθήνας... Ήταν δηλαδή, το αντίθετο από αυτό που είναι σήμερα: μια όαση πράσινου στην κάρδια της πρωτεύουσας των 3 εκατομμυρίων Αθηναίων! Η όαση αυτή είναι αποτέλεσμα συστηματικής φύτευσης του χώρου από την Αμερικάνικη Αρχαιολογική Σχολή. Με την βοήθεια αυτού του μικρού οδηγού μπορείτε να χαρείτε και να μάθετε πολλά για τον μικρό παράδεισο της Αγοράς.

Η φύτευση της Αγοράς είναι υποδειγματική γιατί έγινε με είδη χαρακτηριστικά του Αττικού τοπίου. Το “λεπτόγυν” της Αττικής, το λιγοστό νερό της, το μεσογειακό κλίμα, είναι συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη της μεσογειακής βλάστησης. Έτσι εδώ θα συναντήσετε τα φρύγανα, τους αρωματικούς συνήθως θάμνους που φτάνουν ως τα 50 εκατοστά ύψος και τα μακί, ψηλότερους θάμνους που φτάνουν ως τα 3 μ.ύψος. Τόσο τα φρύγανα όσο και τα μακί έχουν αναπτύξει ιδιότητες που τα κάνουν να αντέχουν στην ξηρασία του μεσογειακού καλοκαιριού. Ορισμένοι θάμνοι (το πουρνάρι π.χ.) έχουν φύλλα σκληρά και χνουδωτά για να μειώνουν την διανποή το καλοκαίρι και ρίζες που φτάνουν βαθιά στο χώμα για να αντλούν όσο το δυνατό περισσότερο νερό. Αυτό ισχύει για τους θάμνους της μακιάς βλάστησης. Στην Αγορά θα συναντήσετε τη χαροούπα, τη μυρτιά, το σχίνο, το πουρνάρι, την κουμαριά και την πικροδάφνη. Άλλα φυτά για να αντισταθούν στην ξηρασία, ολοκληρώνουν τον κύκλο της ανθοφορίας τους όσο κρατάει ακόμα η υγρασία και το καλοκαίρι ζουν ως σπόροι ή ως βολβοί που θα ξαναβλαστήσουν το φθινόπωρο (όπως ο ασφόδελος). Σε ορισμένα φυτά πάλι τα φύλλα είναι λιγότερα η και μικρότερα το καλοκαίρι για να μειώνεται η διαπνοή και μεγάλα το χειμώνα. Τέτοια είναι τα φρύγανα. Από αυτά θα συναντήσετε στον περιπάτο σας το δεντρολίβανο, τη λαδανιά, την αφάκα. Μήπως μπορείτε να βρείτε ποια από τα φαινόμενα που περιγράψαμε αντιστοιχούν στους επιστημονικούς όρους “εποχικός διμορφισμός” και “ειφυλλεία/σκληροφυλλεία”;

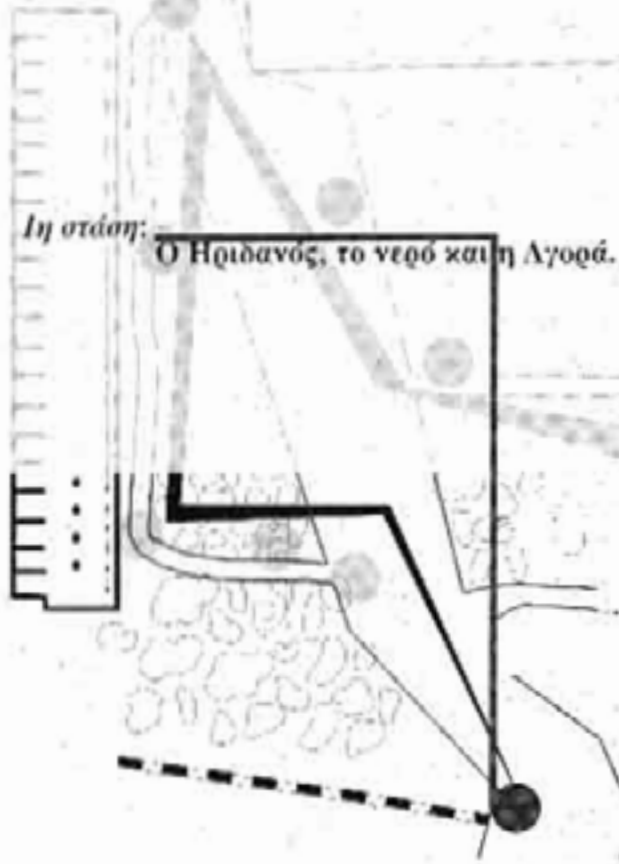
Εκτός από τους μεσογειακούς θάμνους στον περιπάτο σας θα συναντήσετε και δένδρα χαρακτηριστικά του τυπικού μεσογειακού κλίματος όπως η ελιά, η ριά, το πεύκο και το κυπαρίσσι. Ο πλάτανος και η λεύκα είναι δένδρα που φυτρώνουν κοντά σε νερό, ενώ ορισμένα άλλα δένδρα και φυτά, όπως η ακακία και η φραγκοσουκιά είναι ξενικά. Υπάρχουν επίσης και τα επιγενή φυτά που αν και εισαγμένα στη χώρα μας αναπαράγονται και εξαπλώνονται μόνα τους.

Την άνοιξη και το φθινόπωρο μπορείτε να δείτε λουλούδια που κατά την ξηρή περίοδο βρίσκονται σε μορφή υπόγειου βολβού. Είναι και αυτός ένας άλλος τρόπος άμυνας των φυτών από την ξηρασία. Τέτοια λουλούδια είναι οι κρόκοι, οι ορχιδέες, οι ιριδές και πολλά άλλα αγριολούλουδα.

ΔΙΑΔΡΟΜΗ: Είσοδος από οδό Αδριανού, Στοά Αττάλου, οδός Παναθηναίων, Ναός Ηφαιστου, Αγοραίος Κολωνός, Ν.Δ. πηγή.

Άγιοι Απόστολοι. Έξοδος από οδό Αποστόλου Παύλου.

Διάρκεια: 3 ώρες περίπου...

Πριν μπειτε στην Αγορά, στην οδό Αδριανού, σταθείτε να κοιτάξετε κάτω προς τις γραμμές του τρένου. Εκεί που είναι οι γραμμές φανταστείτε να κυλάει ο ποταμός Ηριδανός που πήγαζε από τον Λυκαβηττό και έρρεε προς τον Κεραμεικό και τον Κηφισσό. Σήμερα το ποτάμι στο σημείο που στέκεστε είναι σκεπασμένο, αλλά διασχίζει ελεύθερα τον Κεραμεικό δημιουργώντας εκεί έναν πλούσιο σε υδροχαρή φυτά βιότοπο. Στην Αγορά όμως το νερό ήταν είδος πολυτελείας γι' αυτό και ήδη από τον 6^ο αι.π.Χ. ξεκινούν έργα ύδρευσης. Καθ' όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας κατασκευάστηκαν στο χώρο πάνω από 400 πηγάδια, πλήθος δεξαμενές για τη συλλογή του βρόχινου νερού, κρήνες, ένα πέτρινο υδραγωγείο, ένα μεγάλο κανάλι που διοχέτευε τα περισσευούμενα νερά από τη νοτιοανατολική κρήνη (πίσω από τους Αγ.Αποστόλους) στον Ηριδανό και ένας μεγάλος αποχετευτικός αγωγός. Πόσιμο ήταν το νερό των πηγαδιών ενώ το νερό των δεξαμενών κάλυπτε τις ανάγκες του πλυσίματος. Πλήθος υδροσωλήνων έφεραν στο φως οι ανασκαφές. Φτιαγμένοι από πηλό, τις περισσότερες φορές, και από μόλυβδο, πιο σπάνια, είναι καρπός καλά μελετημένης τεχνικής. Σε έναν από αυτούς με υπερηφάνεια αναγράφει ο κατασκευαστής το όνομα του στον ωμό ακόμα πηλό: Χάρων. Τόσο εκτενές ήταν το υπόγειο και επίγειο σύστημα ύδρευσης της Αγοράς ώστε ο αρχαίος περιπατητής, σε οποιοδήποτε σημείο κι αν στεκόταν, θα πρέπει να πατούσε πάνω σε νερό. Από που ερχόταν αυτό το νερό; Την απάντηση θα την πάρετε στο τέλος της διαδρομής σας. Υπομονή ως τότε.

Προχωράτε τώρα για να μπειτε μέσα στην Αγορά...

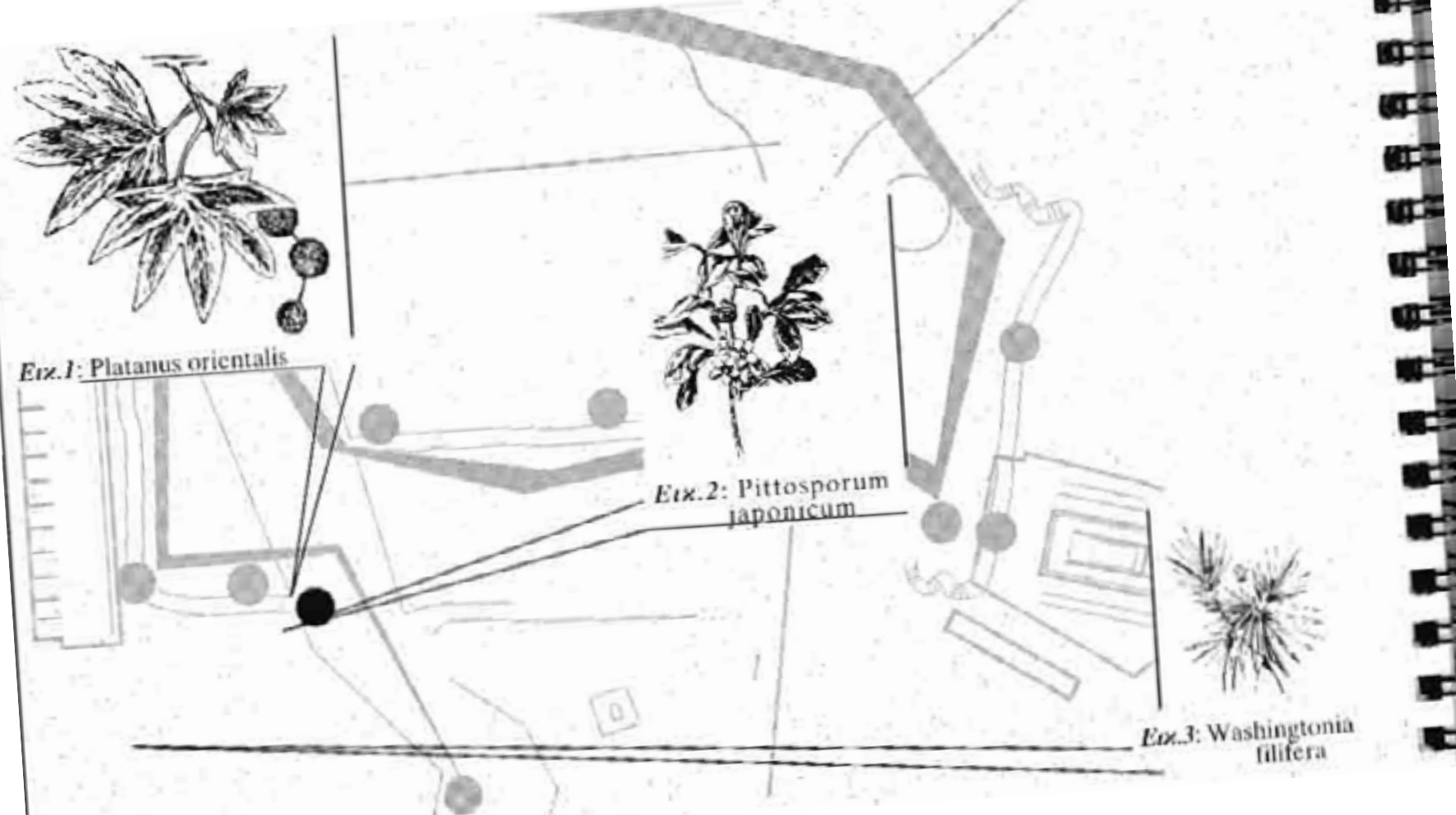
Ex.1: *Platanus orientalis*

Ex.2: *Pittosporum japonicum*

Ex.3: *Washingtonia filifera*

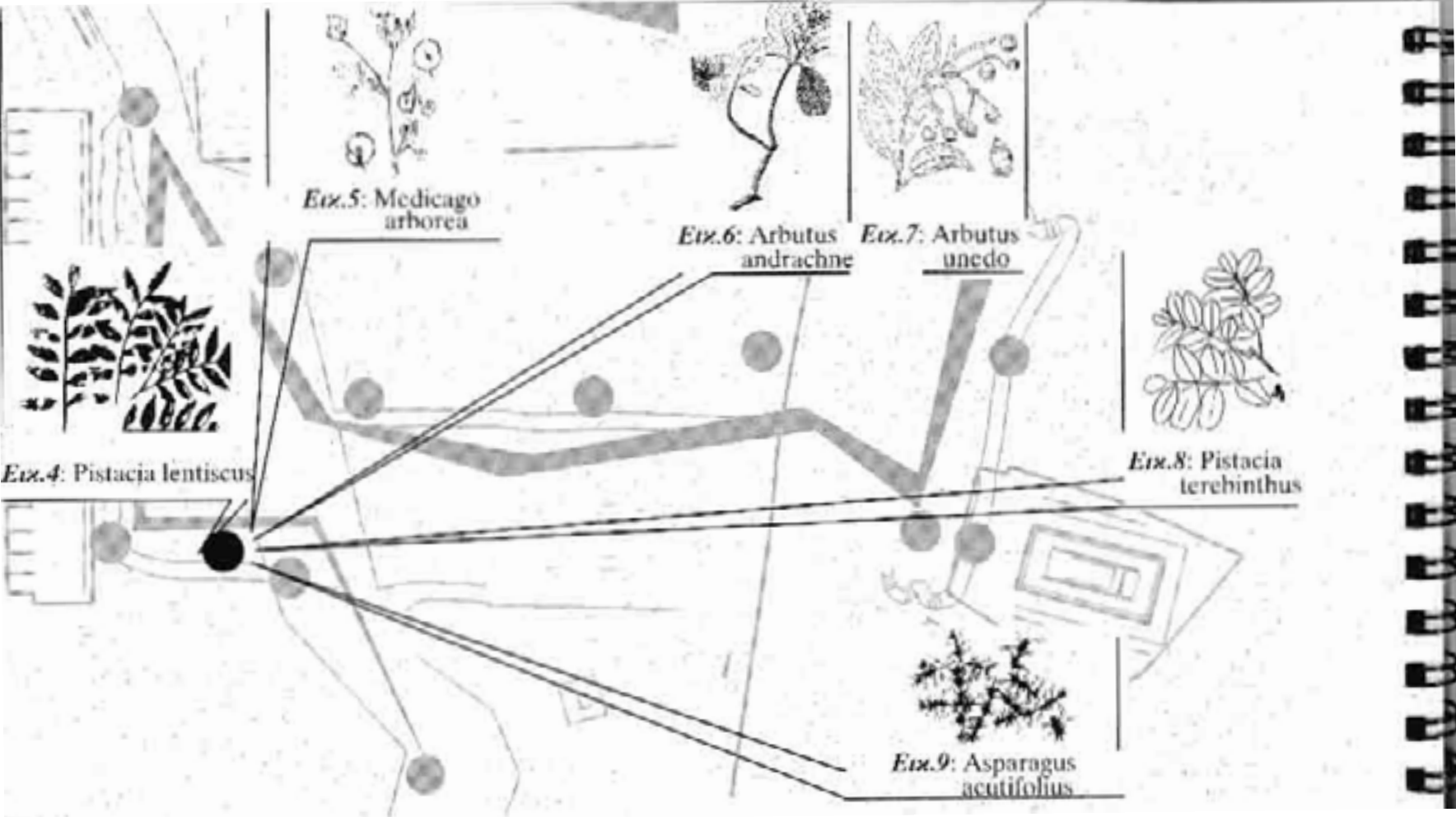

Μπαίνετε στην Αγορά και βρίσκεστε στην οδό Παναθηναίων που ξεκινούσε από το Δίπυλο, μια από τις πύλες του αθηναϊκού τείχους στον Κεραμεικό και διασχίζοντας την οδό Παναθηναίων στην Αγορά έφτανε στην Ακρόπολη.

Στην αρχή του δρόμου μπροστά σας υψώνεται ο πλάτανος, το πιο κοινό είδος του, που συναντάται στην Ελλάδα (*Platanus orientalis*, εικ.1) Σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς ο Κίμων φύτευσε στην Αγορά μερικούς πλάτανους για να σιαστούν οι δρόμοι της μετά την καταστροφή της Αθήνας από τους Πέρσες. Σε έναν από αυτούς τους πλάτανους οι αξιωματούχοι που ήταν υπεύθυνοι για την ευπρεπή συμπεριφορά των γυναικών αναρτούσαν επιγραφές με τα ονόματα όσων ήταν απείθαρχες και υποχρεώνονταν σε πρόστιμο. Τα πλατάνια χρειάζονται πολύ νερό γι' αυτό και κάποια από αυτά στην Αγορά είναι καχεκτικά. Οφείλεται στο άνυδρο της περιοχής. Οι πλάτανοι είναι φυλλοβόλα δένδρα, υπάρχει όμως ένα υποείδος στην Κρήτη που είναι αιθαλλές. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο πλάτανος αυτός κρατάει τα φύλλα του επειδή κάτω από αυτόν έγινε ο θεϊκός γάμος του Δία και της Ευρώπης. Στα αριστερά σας, μπροστά από ένα δεύτερο πλάτανο θα δείτε την αγγελική (*Pittosporum japonicum*, εικ.2) με τα χαρακτηριστικά λευκοκίτρινα άνθη της που ανθίζουν την άνοιξη. Μυρίστε την. Δίπλα της η γνωστή μας ελιά (*Olea europaea*) το ιερό δένδρο της Αθηνάς και το χαρακτηριστικότερο φυτό της μεσογειακής βλάστησης. Από την άγρια ελιά και από το άγριο αμπέλι προήλθαν οι ποικιλίες που καλλιεργούνται από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας στη Μεσόγειο. Αυτές οι δύο καλλιέργειες κυριολεκτικά διαμόρφωσαν το τοπίο, την οικονομία και το πολιτισμό της Μεσογείου. Κοιτώντας πίσω προς την εκκλησία μπορείτε ακόμη να δείτε, έξω από την Αγορά και προς την είσοδο, φοίνικα (*Washingtonia filifera*, εικ.3), αυτοφυές της Κεντρικής Αμερικής.

Προχωρήστε προς το μικρό μονοπάτι ανατολικά, προς τη Στοά του Αττάλου...

*Etx. 5: Medicago
arborea*

*Etx. 6: Arbutus
andrachne*

*Etx. 7: Arbutus
unedo*

*Etx. 4: Pistacia
lentiscus*

*Etx. 8: Pistacia
terebinthus*

*Etx. 9: Asparagus
acutifolius*

3η στάση:

Μαστίχες, φυτόκια και σπαράγγια...

Πριν στρίψετε στη γωνία δεξιά σας σταθείτε να αναγνωρίσετε το σχίνο (*Pistacia lentiscus*, εικ.4). Πολύ κοινό είδος στη χώρα μας, αλλά μόνο στη Χίο, για ανεπιβεβαίωτους ακόμη λόγους, επικρίνει τη μαστίχα. Πρόκειται για τα γνωστά μας μαστιχόδεντρα (*Pistacia lentiscus* var. *chia*). Δίπλα του η μηδική (*Medicago arborea*, εικ.5), με τα χαρακτηριστικά κίτρινα άνθη και στρογγυλούς καρπούς. Πίσω της η γλυστοροκουμαριά (*Arbutus andrachne*, εικ.6) έχει κόκκινο κορμό που το καλοκαίρι καλύπτεται από μια άσπρη σιόνη, ένας ακόνη τρόπος άμυνας κατά της ξηρασίας. Το φθινόπωρο μπορείτε να δείτε και να γευτείτε τα κόκκινα κούμαρα της, όπως και της συγγενικής κουμαριάς (*Arbutus unedo*, εικ.7) που είναι πιο νόστιμα και μεγάλα. Συγγενικό είδος με το σχίνο είναι και η ταικουδιά (*Pistacia terebinthus*, εικ.8) -καμία σχέση με το ποτό- που θα αναγνωρίσετε δίπλα από τη γλυστοροκουμαριά, από τους καρπούς της, που μοιάζουν με μικρά φιστίκια και ωριμάζουν το καλοκαίρι. Όλα τα παραπάνω φυτά είναι αιθιαλείς θάμνοι εκτός από την μηδική και την ταικουδιά. Κάπου κοντά στη ταικουδιά θα βρείτε και τι που τρώγεται. Είναι το σπαράγγι (*Asparagus acutifolius*, εικ.9) που την εποχή των βροχών βγάζει τους τρυφερούς βλαστούς του και που αργότερα τα αιχμηρά φύλλα του θα το κάνουν απρόσιτο.

Παίρνουμε το μικρό δρομάκι προς τη Στοά του Αττίλου...

Exc.10: Tamarix parviflora

Exc.11: Hedera helix

Exc.12: Laurus nobilis

Exc.13: Ailanthus altissima

Exc.14: Quercus coccifera

Exc.15: Cistus monspeliensis

Exc.16: Myrtus communis

Exc.17: Viburnum tinus

Exc.18: Smilax aspera

4η στάση:

Μπροστά από τη Στοά του Αττάλου

Η δάφνη (*Laurus nobilis*, εικ.12) όπως και άλλοι θάμνοι της μακίας, όταν γλιτώσουν τη φωτιά, το τσεκούρι και τη βόσκηση μπορούν να αναπτύξουν σημαντικό ύψος. Πάρτε ένα φύλλο (όχι νεαρό που είναι ανοιχτό πράσινο και τρυφερό) στο χέρι σας, τρίψτε το και μυρίστε το. Σε ποια φαγητά χρησιμοποιούμε τη δάφνη για μυρωδίο; Τι παρατηρείτε στην υφή της επιφάνειας του φύλλου; Γιατί είναι έτσι; Τους καρπούς της θα δείτε να τους τρώει ο κότσυφας και οι τσίχλες που ξεχειμωνιάζουν στον κήπο.

Γυρίστε τώρα στην απέναντι πλευρά, προς τη μεριά του Θησείου και θα δείτε μερικά βρωμόδενδρα ή αϊλανθούς (*Ailanthus altissima*, εικ.13) είδος ξενικό, φερμένο από την Κίνα. Τα φύλλα του εκκρίνουν από αδένες δυσάρεστη μυρωδιά. Στο αριστερό σας χέρι, μπροστά από το κισσό, το πουρνάρι, είδος κοινότατο στην Ελλάδα. Μεσα στο πυκνό φύλλωμα του φωλιάζει ο μαυτοτσιροβάκος (*Sylvia melanocephala*), μικρό εντομοφάγο πουλάκι με “τριζάτη” φωνή. Το πουρνάρι (εικ.14) είναι ένα είδος αειθαλούς βελανιδιάς πολύ γνωστό στην αρχαιότητα για την ιδιότητα του να βγάζει κόκκινους κόκκινους όταν προσβάλλεται από ένα έντομο. Από τους κόκκινους αυτούς έφτιαχναν το κόκκινο χρώμα. Σε αυτούς οφείλεται το επιστημονικό όνομα του φυτού *quercus coccifera*. Το πουρνάρι αυτό είναι ψηλό επειδή εδώ βρίσκεται βαθύ χώμα. Τα τρυφερά κλαδιά του αποτελούν τη βασική τροφή των χιλιάδων κατσικιών της ελληνικής υπαίθρου. Παρατηρήστε τον τάπητα από τα ξερά φύλλα που σχηματίζεται στο έδαφος. Ψάξτε για καρπούς.

Απέναντι από το πουρνάρι, προς τη μεριά του Θησείου, θα δείτε χαμηλά το ένα από τα δύο είδη λαδανιάς (*Cistus monspeliensis*, εικ.15), αυτή με τα λευκά λουλούδια και τα στενά φύλλα. Πίσω από αυτήν η μύρτινα (*Myrtus communis*, εικ.16) με τα μικρά γυαλιστερά φυλλαράκια. Μυρίστε τα φύλλα της. Τα άνθη της είναι λευκά και οι καρποί της μαύροι. Φυτό πλούσιο σε συμβολισμό, στην αρχαιότητα συνδέονταν με την Αφροδίτη. Χρυσά στεφάνια από μυρτιά βρισκονται συχνά ως κτερίσματα σε τάφους επιφανών ανδρών. Παραδίπλα το βιβούρνο (*Viburnum tinus*, εικ.17) καλλωπιστικός θάμνος με σκούρα πράσινα και χνουδωτά φύλλα και μικρούς μαύρους καρπούς.

Πίσω από τη λαδανιά, κατά μήκος όλης αυτής της πλευράς, απλώνεται ένας φυσικός φράχτης από σχίνα καλυμμένα με ένα αναριχώμενο φυτό, τον ακρουδόβατο (*Smilax aspera*, εικ.18) που το φθινόπωρο στολίζεται με εντυπωσιακούς κόκκινους καρπούς σαν σταφυλάκια.

Στο τέλος της ευθείας αυτής συναντάτε μπροστά σας τη Στοά του Αττάλου και στα αριστερά σας ένα μεγάλο αρμυρίκι (*Tamarix parviflora*, εικ.10) που μοιάζει «έξω από τα νερά του» μιας και φυτρώνει συνήθως κοντά στη θάλασσα. Στο τοίχο πάνω θα δείτε το κισσό (*Hedera helix*, εικ.11) είδος που προτιμάει τη σιά και την δροσιά. Το ιερό φυτό του Διόνυσου αποτέλεσε πολύ κοινό διακοσμητικό θέμα στην αρχαία ελληνική αγριογραφεία και γλυπτική. Ο κισσός πλαισιώνεται από το αρμυρίκι από τη μία πλευρά και από μια μεγάλη δάφνη από την άλλη.

Etix.19: Cistus villosus ssp. creticus

Etix.20: Quercus ilex

Etix.23: Rosmarinus officinalis

Etix.22: Prunus cerasifera

Etix.21: Juniperus oxycedrus

Σημείωση:
Στο βήμα (εξέδρα των αρχαίων ορητόρων).

Εδώ έχετε την ευκαιρία να δείτε τα δύο είδη λαδανιάς, αυτή με τα λευκά κι αυτή με τα ροζ άνθη (*Cistus villosus* ssp. *creticus*, εικ.19) μαζί. Βρίσκονται στη δυτική πλευρά του βήματος. Οι λαδανιές ήταν γνωστές για τις φαρμακευτικές τους ιδιότητες. Από αυτές έβγαινε το λάβδανο στην αρχαιότητα, καταπραϊντικό φάρμακο. Τα νεότερα χρόνια το ίδιο φάρμακο παρασκευαζόταν από το όπιο που παράγεται από την παπαρούνα. Μυρίστε τα λουλούδια της.

Στη νότια πλευρά του βήματος θα δείτε την αριά (*Quercus ilex*, εικ.20). Εάν είναι άνοιξη και είναι ανθισμένη θα δείτε τα άνθη της, τους χαρακτηριστικούς λευκούς βότρεις. Για να αναγνωρίσετε σε ποιά οικογένεια φυτών ανήκει κοιτάξτε στο έδαφος να βρείτε τους πεσμένους καρπούς της, άφθονοι το φθινόπωρο. Σωστά το καταλάβατε. Η αριά είναι είδος βελανιδιάς. Παρατηρήστε τα φύλλα της. Με ποιανού δένδρου τα φύλλα μοιάζουν; Να με της ελιάς. Είναι πολύ κοινό δένδρο στην Ελλάδα μια και είναι ανθεκτικό στην ζέστη και τη ξηρασία. Οι φλούδες της χρησιμοποιούνται στη βυρσοδεψία και το ξύλο της για παραγωγή ξυλοκάρβου.

Και τώρα λίγη περιπέτεια. Ανεβείτε στο πεζούλι του βήματος εκεί που είναι οι λαδανιές και ψάξτε να βρείτε μέσα από τη πυκνή βλάστηση το μοναδικό θαμνόκενδρο (*Juniperus oxycedrus*, εικ.21) της Αγοράς. Θα το αναγνωρίσετε από τα φυλλαράκια-βελόνες που έχει και θυμίζουν κυπαρίσσι. Ανήκουν πράγματι στην ίδια οικογένεια με το κυπαρίσσι (*Juniperus*) και είναι πολύ κοινά στην ελληνική ύπαιθρο, σε μεγαλύτερο όμως υψόμετρο.

Ψάξτε τώρα να βρείτε την κορομηλιά (*Prunus cerasifera*, εικ.22), λίγο πιο κάτω στη νότια γωνία του βήματος. Εάν έχουν βγει οι καρποί της θα είναι εύκολο να την αναγνωρίσετε.

Ποιο είναι το φυτό στα δεξιά της κοντά στη ριζά της; Μυρίστε το και δεν θα αργήσετε να αναγνωρίσετε το δενδρολίβανο (*Rosmarinus officinalis*, εικ.23). Ίσως θυμάστε τη μαμά σας ή τη γιαγιά σας να φυλάσσει τα σεντόνια και τα ασπρόρουχα με δενδρολίβανο. Και μετά εκείνη η μυρωδιά μόλις ανοίγει το συρτάρι!

Καθώς πλησιάζετε προς την είσοδο της Στοάς του Αττάλου χρησιμοποιείστε τις γνώσεις που αποκτήσατε αναγνωρίζοντας την αριά και το βιβούρνο.

Γυρίστε πίσω και κοιτάξτε το μικρό δρόμο που διανύσατε. Πόσες αποχρώσεις του πράσινου μπορείτε να διακρίνετε; Ποια είναι η κλίμακα της βλάστησης; Σας επιτρέπει το μέγεθος της να διακρίνεται τα μνημεία και τη θέα μέσα από αυτήν; Η μεσογειακή βλάστηση μοιάζει να είναι προσαρμοσμένη στην ελληνική αίσθηση του μέτρου.

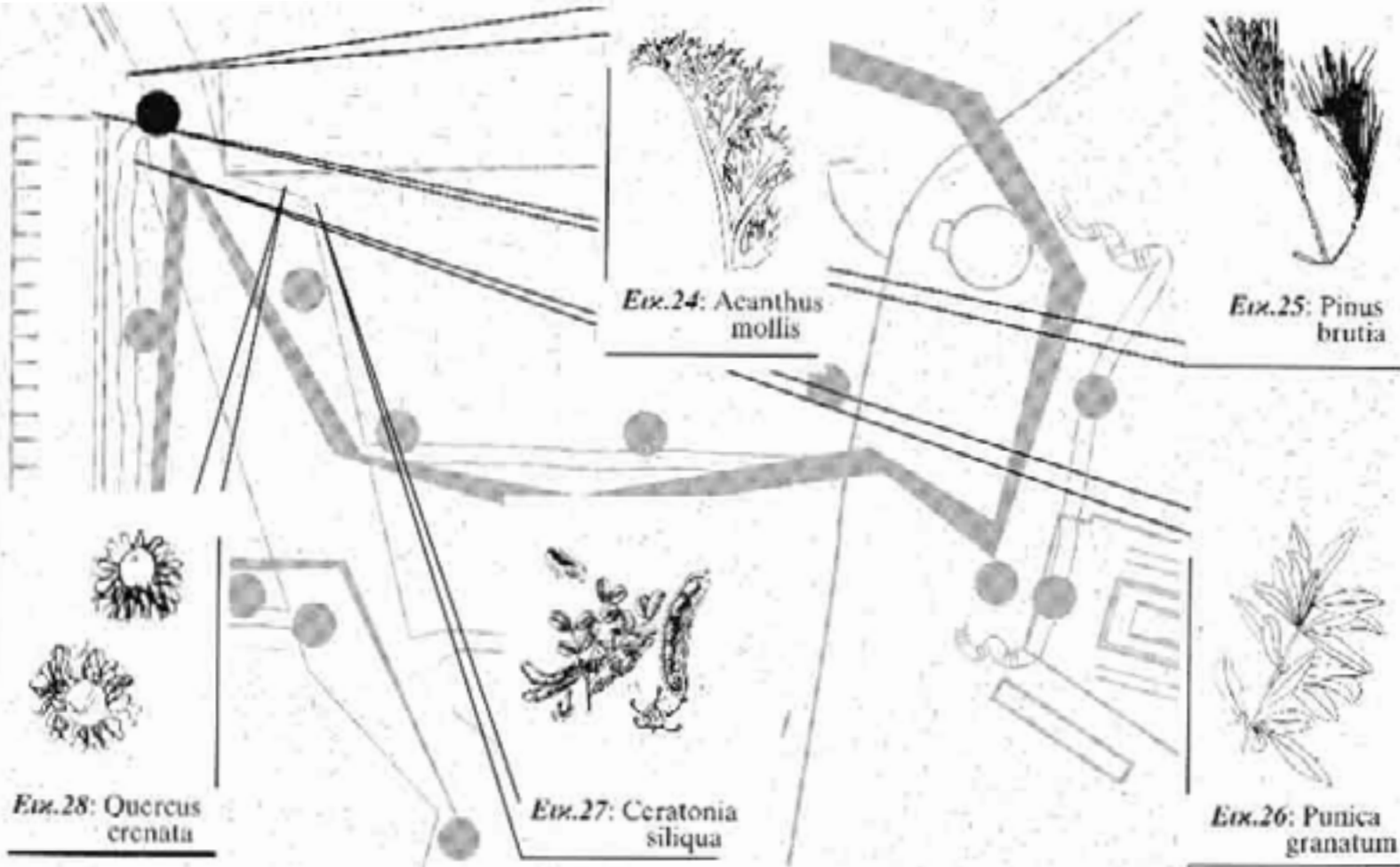

Fig. 24: Acanthus mollis

Fig. 25: Pinus brutia

Fig. 28: Quercus crenata

Fig. 27: Ceratonia siliqua

Fig. 26: Punica granatum

6η στάση:

Κάτω από την ελιά.

Κάτω από τις ελιές που θα συναντήσουμε στο αριστερό μας χέρι θα δούμε την άκανθο (*Acanthus mollis*, εικ.24) που το φθινόπωρο μπορεί να μην υπάρχει εφ' όσον ξεραίνεται. Το καλοκαίρι βγάζει το χαρακτηριστικό της λουλούδι μωβ και άσπρο. Από τα φύλλα της εμπνεύστηκαν οι γλύπτες τη διακόσμηση του κορινθιακού κιονόκρανου.

Κοντά στην είσοδο της Στοάς του Αττάλου βρίσκετε το θασίτικο πεύκο ή τραχεία πεύκη (*Pinus brutia*, εικ.25). Χαρακτηριστικό μεσογειακό κωνοφόρο που είναι συνηθέστερο στη Β.Ελλάδα. Οι σπόροι των πεύκων βρίσκονται μέσα στα κουκουνάκια. Όταν αυτά ανοίγουν, ο αέρας σιορπάει τους σπόρους βοηθώντας στη γονιμοποίηση. Ορισμένα κουκουνάκια όμως παραμένουν κλειστά και ανοίγουν μόνο σε περίπτωση φωτιάς. Αυτός είναι ο τρόπος φυσικής αναγέννησης ενός καμμένου μεσογειακού πευκώνα. Με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν θα επιτραπεί στην καμμένη περιοχή η βόσκηση. Φαγωμένα κουκουνάκια στο έδαφος μαρτυρούν την ύπαρξη ποντικιών, του αγαπημένου μεζέ της κουκουβάγιας της Αθηνάς (*Athene noctua*).

Ακριβώς μπροστά από τη Στοά βρίσκεται ένα σύμπλεγμα από σχίνους και ροδιές (*Punica granatum*, εικ.26). Εάν έχουν ανθίσει οι τελευταίες, είναι εύκολο να διακρίνετε τα κόκκινα άνθη τους. Τα ρόδια ήταν σύμβολο γονιμότητας, συνδέονταν με την λάτρευση της Ηρας, αλλά και της Αφροδίτης και της Αθηνάς. Τώρα ακολουθήστε πάλι την οδό Παναθηναίων προς την είσοδο της οδού Ανδριανού. Λίγα μέτρα πιο κάτω στο αριστερό σας χέρι μια χαρουπιά (*Ceratonia siliqua*, εικ.27). Η χαρουπιά κάνει τα γνωστά χαρούπια που φυτρώνουν συχνά πάνω ακριβώς στον κορμό. Τα χαρούπια χρησιμεύουν ως ζωτορφή καθώς και για την παραγωγή του χαρουπόμελου. Η χαρουπιά χρησιμοποιείται επίσης πολύ ως καλλωπιστικό δένδρο. Δίπλα της μια φυλλοβόλος βελανιδιά (*Quercus crenata*, εικ.28). Θα την αναγνωρίσετε από τα χαρακτηριστικά οδοντωτά φύλλα της και τους καρπούς της. Το ξύλο της βελανιδιάς χρησιμοποιείται στη επιπλοποιία. Τα βελανιδια είναι εξαιρετική ζωτορφή.

Συνεχίστε προς το Ωδείο του Αγρίππα...

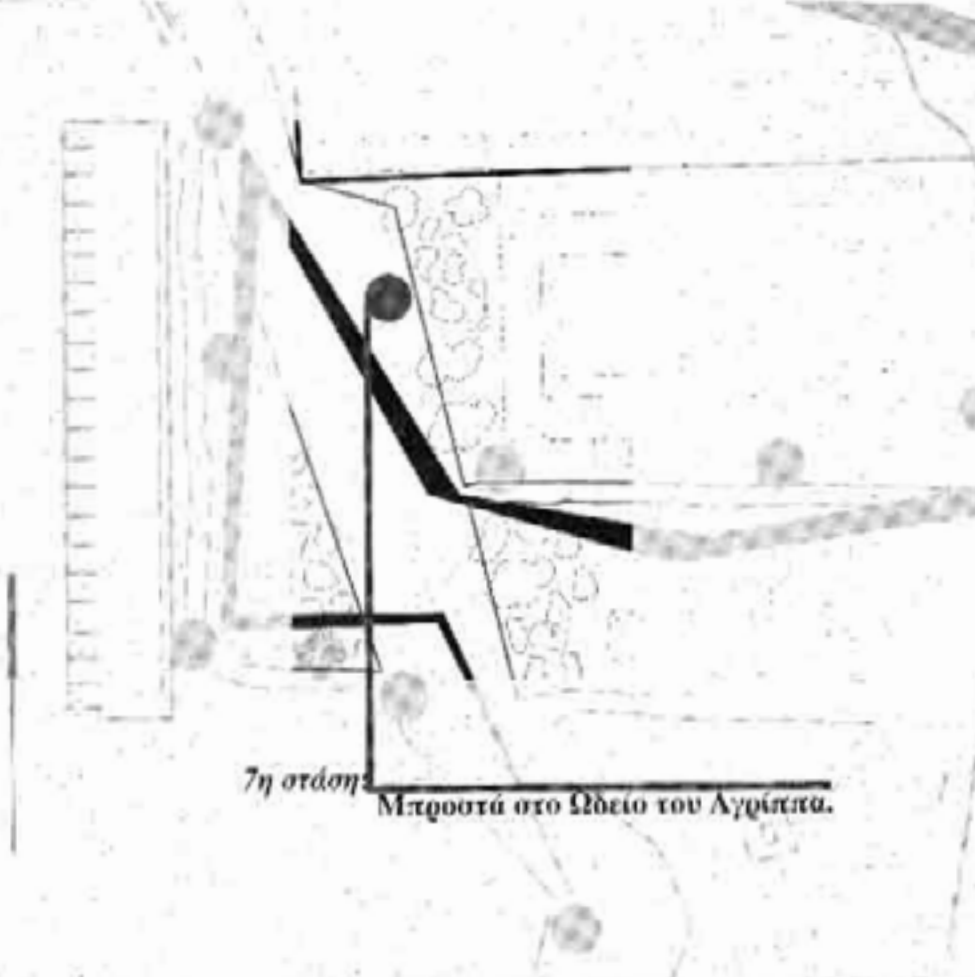

Etix.5: Medicago arborea

Etix.6: Arbutus andrachne

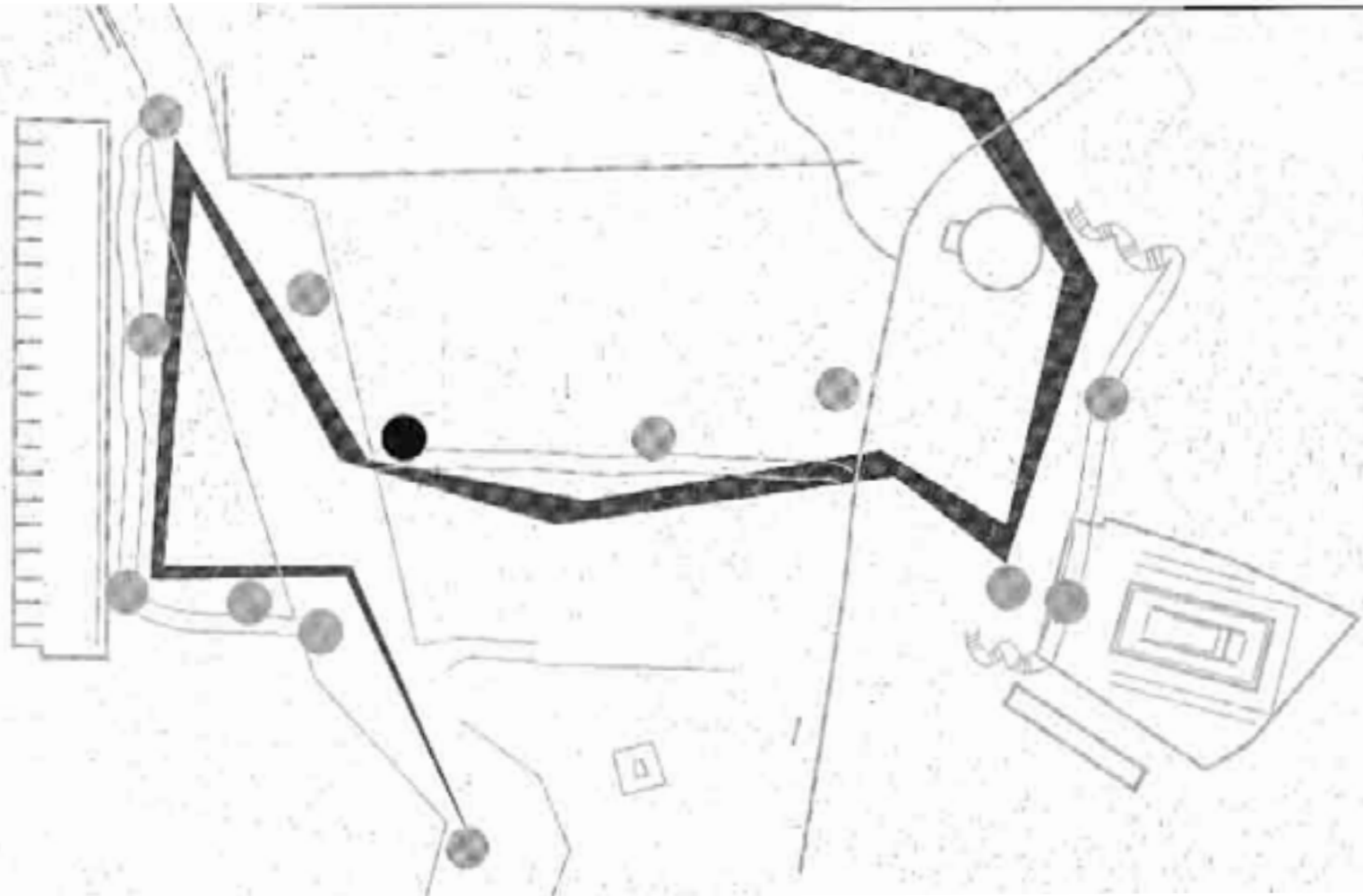

7η στάση
Μπροστά στο Ωδείο του Αγρίππα.

Παρακάτω, απέναντι, στο δεξί σας χέρι, ένα άλλο είδος βελανιδιάς με τα χαρακτηριστικά δίχρωμα φύλλα. Στη ρίζα της φυτρώνει η μηδική (*Medicago arborea*, εικ.5). Είναι πειρασμός να καθίσει κανείς κάτω από τη σιάα της, πάνω στις πέτρες, αλλά μην το κάνετε. Απαγοεύεται. Αριστερά της μια εντυπωσιακού μεγέθους γλυστοροκουμαριά (*Arbutus andrachne*, εικ.6). Πιάστε τον κορμό της και αισθανθείτε την στιλπνότητά του. Μην φάτε όλα τα κούμαρα. Αφήστε τα για τους κότσυφες, τις τσίχλες και για τους τσιροβάκους...

Πάνω στο δρόμο θα δείτε τμήμα ενός από τους αγωγούς νερού που διοχέτευαν το περισσευόμενο νερό από τις κρήνες και τις πηγές στον Ηριδανό. Προσέξτε τη μικρή ποτίστρα που επικοινωνεί με τον αγωγό. Εκεί συγκεντρωνόταν το νερό το οποίο χρησιμοποιούμε για το πότισμα των ζώων και των φυτών. Σοφή χρήση υδάτινων πόρων από τους αρχαίους! Όταν, κατόπιν, κατασκευάστηκε το υδραγωγείο του Αδριανού (τον 1^ο αι. μ.Χ.) εξασφαλίστηκε επάρκεια νερού στη πόλη κι έτσι εγκαταλείφθηκε η εξοικονόμηση νερού με τις ποτίστρες.

An architectural site plan of the Acropolis of Athens, showing various structures and their connections. A thick black line highlights a specific path starting from the '8η στάση' (8th station) on the left, moving right, then down, then right again, and finally down towards the bottom right. The path is composed of several straight segments. The background shows faint outlines of buildings, walls, and other architectural features.

8η στάση:

Προς το Θησαύριο.

Στρίβουμε μετά το Ωδείο του Αγρίππα προς το Θησαύριο. Απέναντι, προς το ναό του Άρη, ένας πλάτανος. Καθώς περπατάτε έχετε το νου σας, αν είναι καλοκαίρι μήπως ακούσετε την στριτσιδά (Hippolais pallida) να κελαηδάει με την τσιριχτή φωνή της.

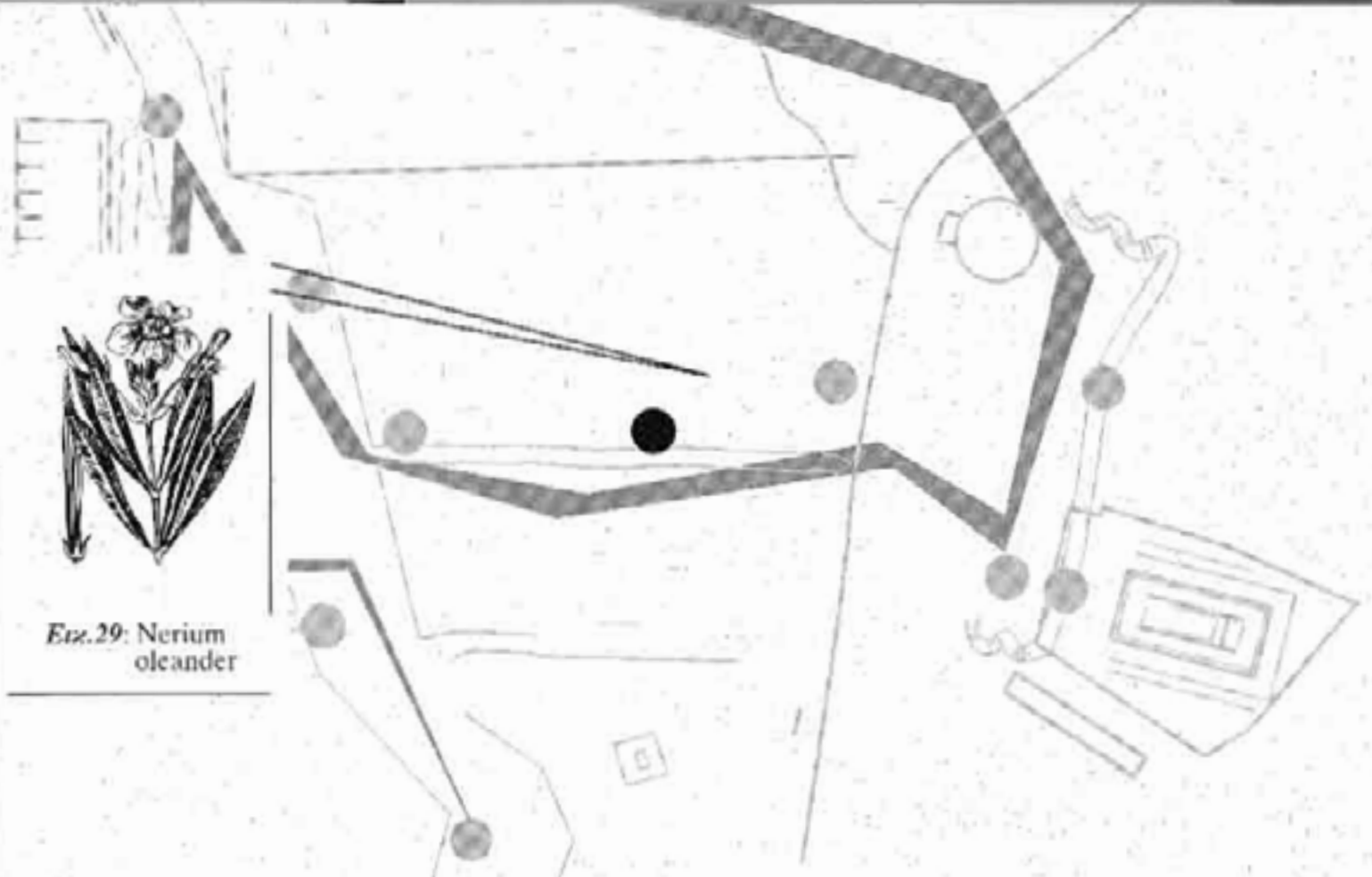
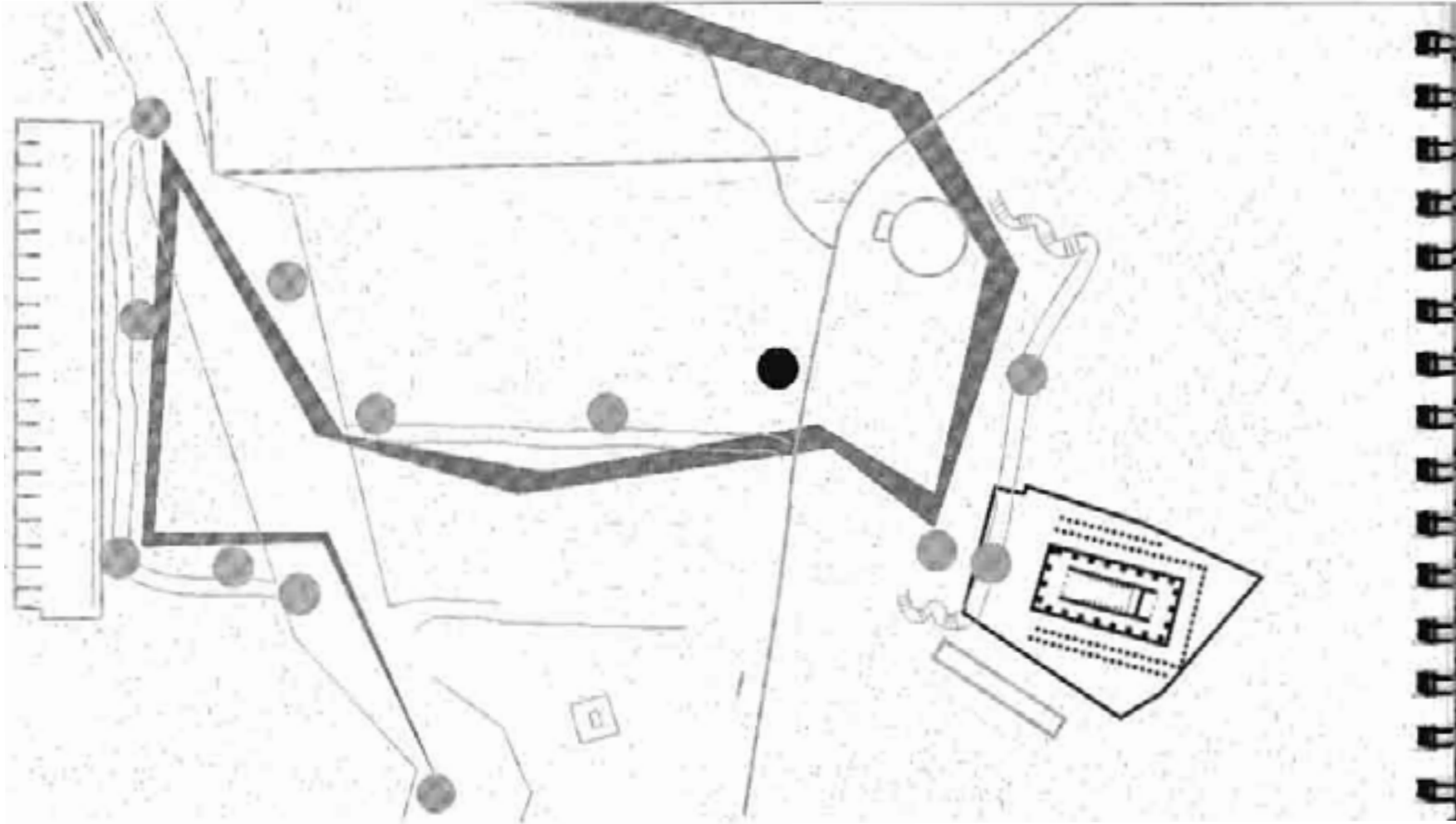

Fig. 29: Nerium oleander

9η στάση :
Στον ναό του Άρεως.

Κατευθυνθείτε προς το ναό του Άρεως. Γύρω από το χώρο του ναού πικροδάφνες (*Nerium oleander*, εικ.29), δηλώνουν την ύπαρξη νερού. Είναι αειθαλείς θάμνοι με δηλητηριώδη χυμό και θαυμάσια λουλούδια που ανθίζουν το καλοκαίρι. Στην ελληνική ύπαιθρο οι πικροδάφνες ακολουθούν την κοίτη του ποταμού σχηματίζοντας με τα λουλούδια τους ροζ ποταμούς. Ποιά άλλα δένδρα δηλώνουν την ύπαρξη νερού εδώ; Εντοπίσατε τη γνωστή σας λεύκα (*Populus nigra*); Τριγύρω βλέπετε πλατάνια, ελιές, μυρτιές, μια μεγάλη αριά και βάτα. Παρατηρήστε τα πουλιά. Όλο το χρόνο μπορείτε αν δείτε τον καλόγερο (*Parus major*), που το καλοκαίρι φωλιάζει εδώ, όπως και τον μυγοχαύτη (*Muscicapa striata*). Κατά τη μεταναστευτική περίοδο βλέπουμε τους κοκκινοκεφαλάδες (*Lanius senator*) και τους φυλλοσκόπους (*Phylloscopus* sp.) να τρώνε σκαθάρια οι πρώτοι και έντομα οι δεύτεροι.

Επιστροφή στο δρόμο προς το Θησείο...

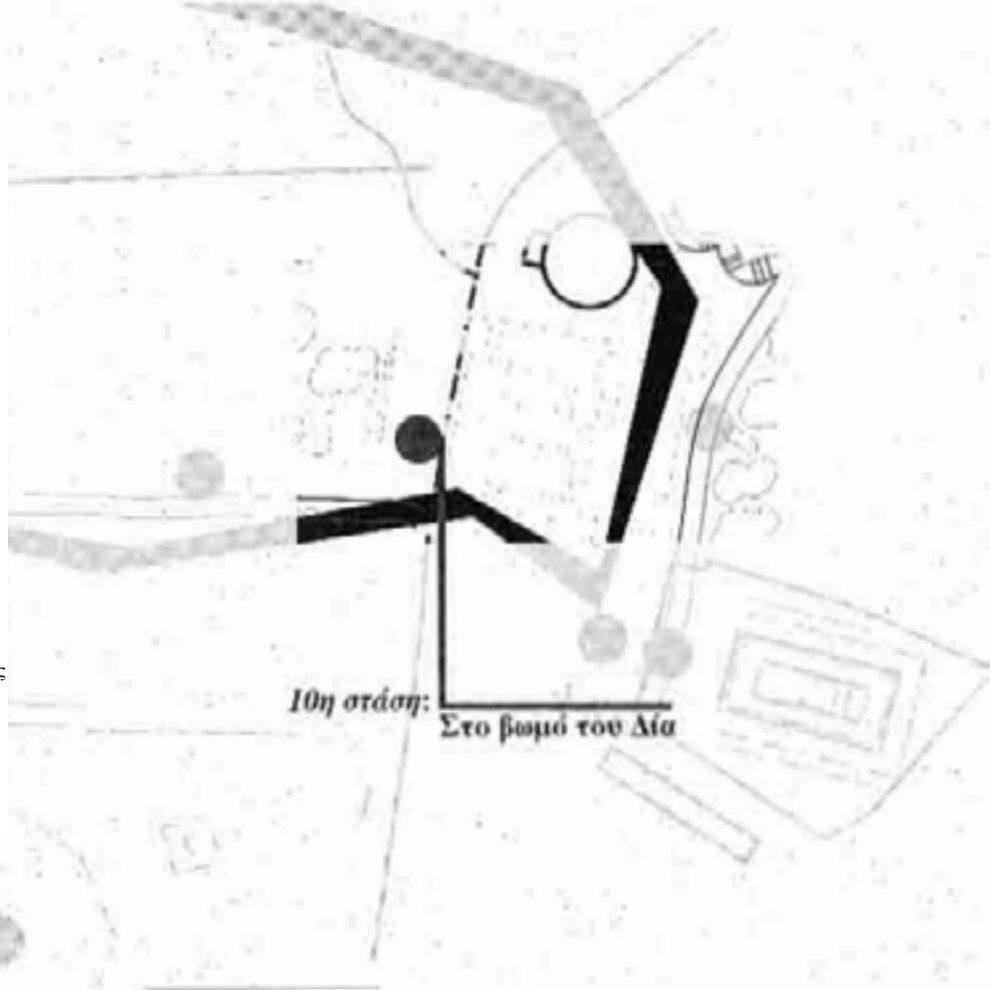
Στρίβετε αριστερά προς το βωμό του Δία. Δεξιά από το βωμό, η αριά που φύτεψε ο βασιλιάς Παύλος το 1954 και αριστερά η δάφνη της βασίλισσας Φρειδερίκης.

Επιστρέφουμε στο δρόμο προς το Θησείο. Σταθείτε στο σημείο που έχει θέα προς το ναό.

Διακρίνετε το μεγάλο κανάλι, τον κυριότερο αγωγό που διοχέτευε το νερό της αγοράς στον Ηριδανό.

Είναι εντυπωσιακών διαστάσεων και τεχνικής για την εποχή του (αρχές 5^{ου} αι.π.Χ.).

Οι διαστάσεις του είναι 1 μ. πλάτος και άλλο τόσο ύψος. «Η ανάγκη τέχνας καταργάζεται» αφού και σήμερα μπορεί να διαπιστώσει κανείς την αναγκαιότητα του έργου όταν βλέπει μια καταρροειδή βροχή να μετατρέπει τον αγωγό σε ορμητικό χείμαρρο. Στο πλάι του μια σειρά από μεγάλες δάφνες.

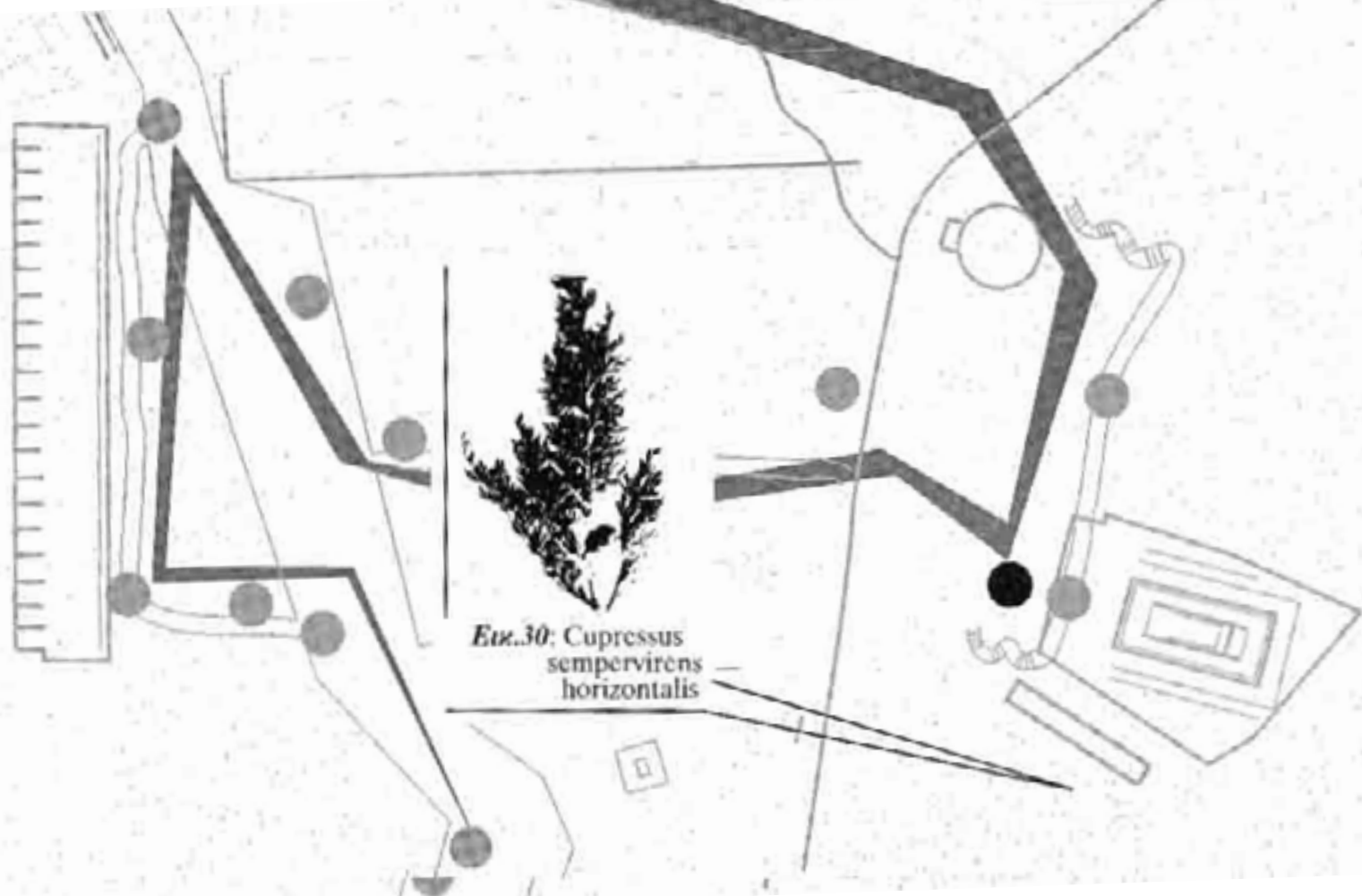
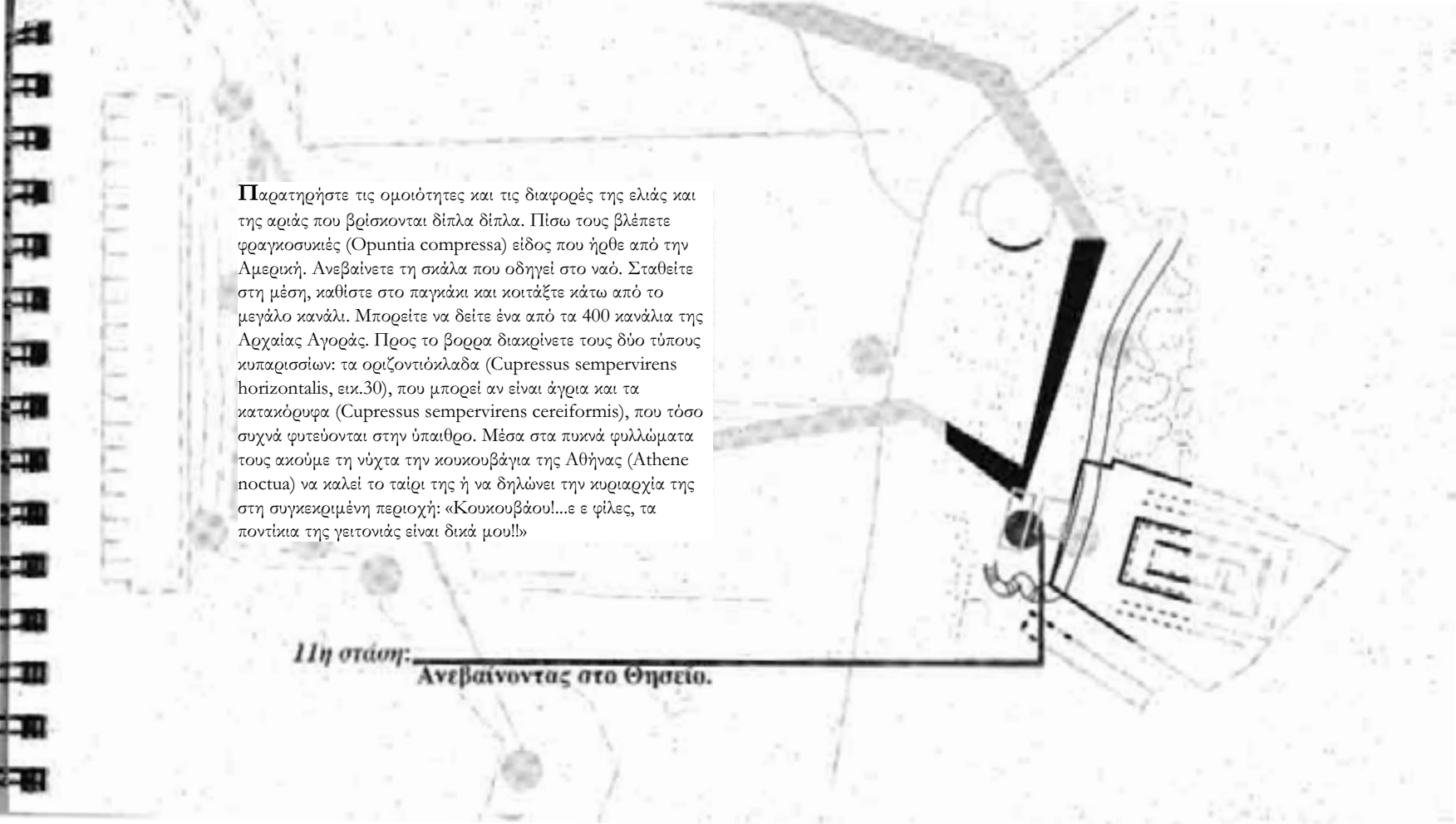
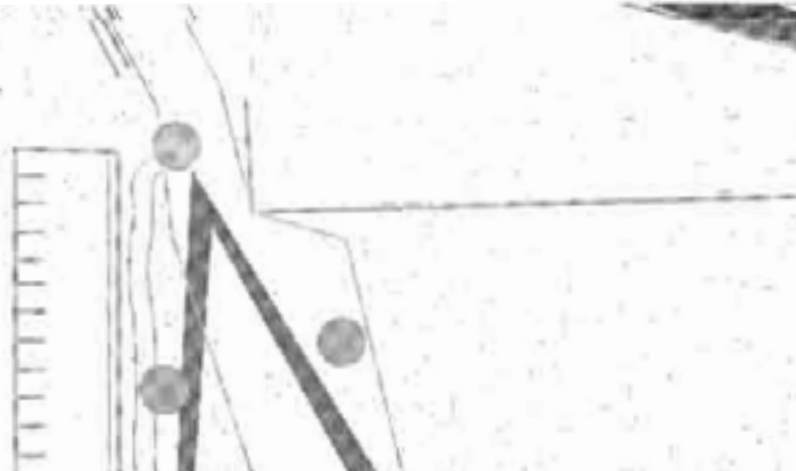

Fig. 30: *Cupressus
sempervirens
horizontalis*

Παρατηρήστε τις ομοιότητες και τις διαφορές της ελιάς και της αριάς που βρίσκονται δίπλα δίπλα. Πίσω τους βλέπετε φραγκοσυκιές (*Opuntia compressa*) είδος που ήρθε από την Αμερική. Ανεβαίνετε τη σκάλα που οδηγεί στο ναό. Σταθείτε στη μέση, καθίστε στο παγκάκι και κοιτάζτε κάτω από το μεγάλο κανάλι. Μπορείτε να δείτε ένα από τα 400 κανάλια της Αρχαίας Αγοράς. Προς το βορρα διακρίνετε τους δύο τύπους κυπαρισσιών: τα οριζοντιόκλαδα (*Cupressus sempervirens horizontalis*, εικ.30), που μπορεί αν είναι άγρια και τα κατακόρυφα (*Cupressus sempervirens cereiformis*), που τόσο συχνά φυτεύονται στην ύπαιθρο. Μέσα στα πυκνά φυλλώματα τους ακούμε τη νύχτα την κουκουβάγια της Αθήνας (*Athene noctua*) να καλεί το ταίρι της ή να δηλώνει την κυριαρχία της στη συγκεκριμένη περιοχή: «Κουκουβάου!...ε ε φίλες, τα ποντίκια της γειτονιάς είναι δικά μου!!»

11η στάση: **Ανεβαίνοντας στο Θησαύρι.**

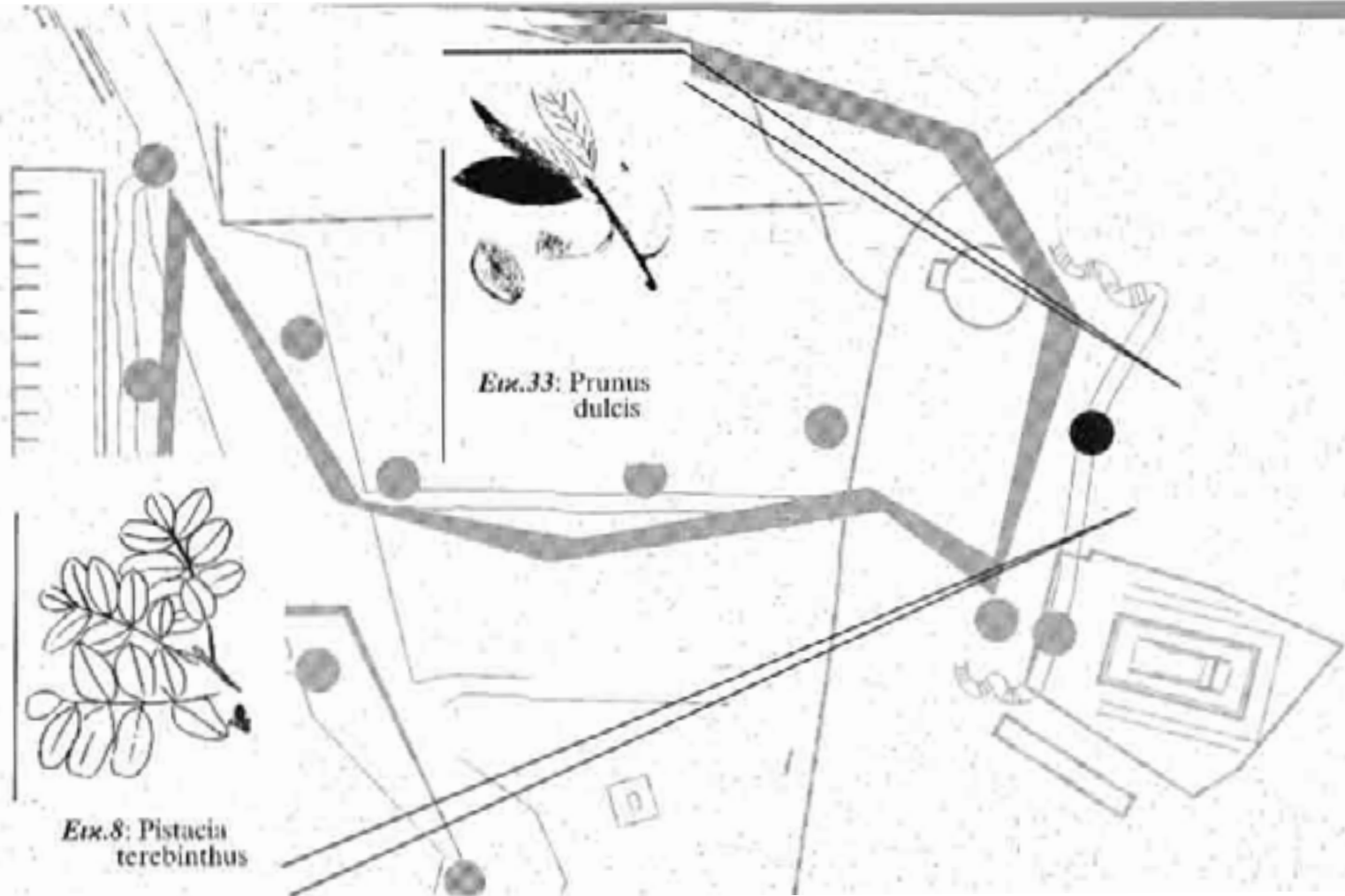
Exc.31: Spartium janceum

Exc.32: Pinus pinea

12η στάση:
Στο Θησείο...

Μπροστά από το ναό βλέπετε τα σπάρτα (*Spartium janceum*, ειχ.31) και το αράπικο γιασεμί (*Jasminum nudiflorum*), με τα κίτρινα άνθη. Κατά μήκος της νότιας στοάς είναι φυτεμένες ροδιές και μυρτιές όπως ήταν, πιθανόν, και στην αρχαιότητα. Μέσα στο Θησείο φωλιάζουν σπουργίτια (*Passer domesticus*) που ξεσηκώνουν τους τουρίστες με τις φωνές τους. Προς τα δυτικά του ναού συναντάτε τις κουκουναριές (*Pinus pinea*, ειχ.32) είδος πεύκου με εδώδιμους σπόρους, αυτοφυές σε παράλιους πευκωνες (Σχοινιάς, Στροφυλιά).

*Et. 33: Prunus
dulcis*

*Et. 8: Pistacia
terebinthus*

Από εδώ απολαμβάνετε την πανοραμική θέα της Αγοράς, το βράχο του Αρείου Πάγου και την Ακρόπολη, την Πλάκα, τον Υμηττό και τα Τουρκοβούνια!

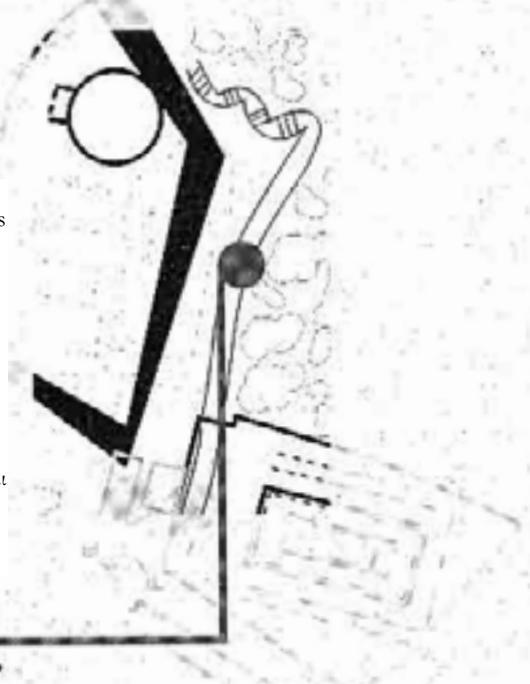
Κατεβαίνουμε τα σκαλιά προς τον Θόλο και το μεγάλο κανάλι...

Ανηφορίζοντας προς τη νοτιοδυτική κρήνη περνάμε κάτω από τσικουδιές (*Pistacia terebinthus*, εικ.8), λεύκες, αμυγδαλιές (*Prunus dulcis*, εικ.33), πλατάνους. Τα ψηλά δένδρα μαρτυρούν την ύπαρξη υπόγειου νερού. Λίγο πιο δυτικά βλέπετε τα ρωμαϊκά λουτρά. Εδώ στις ακάλυπτες από βλάστηση περιοχές, τρέφονται σε μικρά κοπάδια οι φλώροι (*Carduelis chloris*), τα σιαρθάκια (*Serinus serinus*) και οι καρδερίνες (*Carduelis carduelis*). Δεν είναι σπάνιο το χειμώνα και κάποιο πεινασμένο γεράκι (*Accipiter nisus*, *Falco peregrinus*), που θα φτάσει στην περιοχή από τα γύρω βουνά για κάποιο περιστέρι ή μικρότερο θήραμα. Ο καλοκαιρινός ουρανός γεμίζει από τις φλύαρες 'τσιρίδες' των σταχτάρων (*Apus melba*) και των χελιδονιών (*Delichon urbica*, *Hirundo rustica*). Οι πρώτες φωλιάζουν στα βράχια της Ακρόπολης όπου φωλιάζουν και οι κουκουβάγιες της θεάς Αθηνάς.

13η στάση:

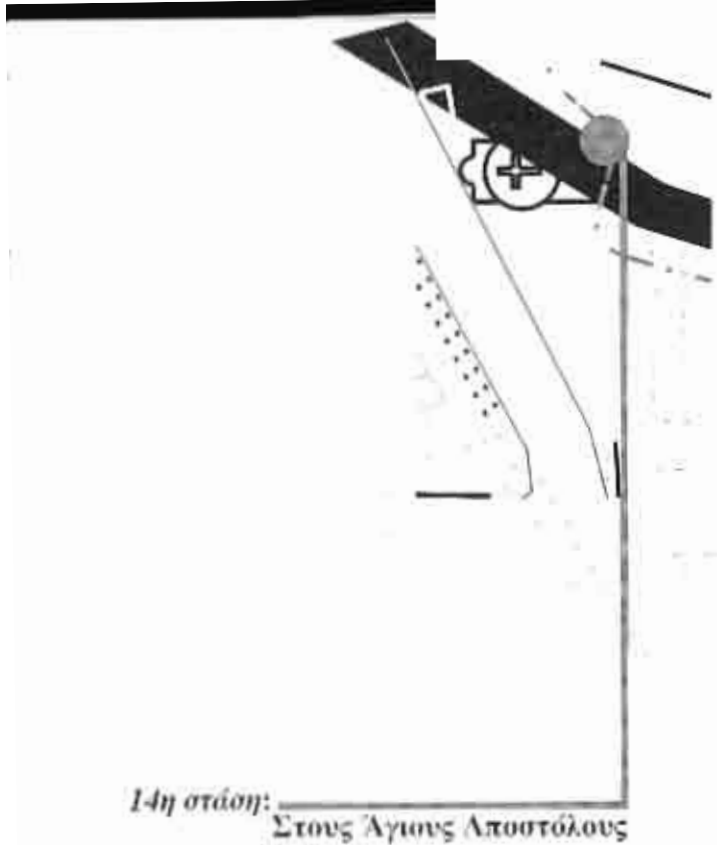
Μπροστά στο χάρτη της Αγοράς.

*Παίρνουμε το δρόμο παράλληλα προς τη νότια στοά. Αριστερά βλέπετε αγγελικές, ενώ δεξιά μας χαρουπιές, τσικουδιές και πεύκα. Εδώ τη νύχτα μπορεί να ακούσετε την τωτό (*Tyto alba*) να στριγγίζει ενώ συλλαμβάνει κάποιον αρουραίο.*

*Fig. 34: Phoenix
canariensis*

Η επιλογή του χώρου αυτού για την ανέγερση του ναού (περί το 1000 μ.Χ.) δεν είναι τυχαία. Βρίσκεται στην αρχαία οδό των Παναθηναίων που οδηγούσε από την κύρια πύλη της πόλης, το Δίπυλο, στην Ακρόπολη. Πίσω από το ναό βλέπετε τη Ν.Α. κρήνη που κατά τον Πεισίστρατο ονομάζεται Εννεάκρουνος γιατί είχε εννέα κρούνους. Η υγρότητα του εδάφους μαρτυρεί την ύπαρξη πηγής. Φτάσατε, έτσι, στην πηγή του νερού της Αγοράς. Το σχήμα της (σχήμα Γ) οφείλεται στην πολυσύχναστη και γωνιακή τοποθεσία. Χουρμαδιές (*Phoenix canariensis*, εικ.34), πικροδάφνες και γυρίνοι φρώνων (*Bruto viridis*) μας αποχαιρετούν βγαίνοντας από την Αρχαία Αγορά των Αθηνών.

Το φυλλάδιο ετοίμασαν οι: Νάνσυ Κουταβά, Σοφία Μακριδάκη, Ευαγγελία Βλαζάκη. Επιστημονικός υπεύθυνος ήταν ο Κώστας Μισιακός. Την επιλογή των εικόνων έκανε η Κατερίνα Ζιώρη. Την επιμέλεια είχε η Ελένη Σβορώνου, υπεύθυνη Εθελοντών του WWF Ελλάς. Ο σχεδιασμός του εντύπου έγινε από τον Κωνσταντίνο Δαλιάνη, μετά από πρόκριση του σε διαγωνισμό, στον οποίο συμμετείχαν οι φοιτητές του μαθήματος του Graphic Design του Β'έτους της σχολής Parsers υπό την επίβλεψη του καθηγητή Πάνου Κούρου. Οι φωτογραφίες είναι από τα βιβλία: "Η ελληνική χλωρίδα" του Έλμουτ Μπάουμαν, "Τα φυτά της Έλλαδας" του Γ.Σφήκα, "Φυτολογική Εγκυκλοπαίδεια" της Εκδοτικής Αθηνών. Τα σχέδια είναι από το "Φυτολογικό λεξικό" του Δ.Καββαδά. Για τη συγγραφή του κειμένου χρησιμοποιήθηκαν τα παραπάνω βιβλία και οι οδηγί της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής. Την επιμέλεια εκτύπωσης-βιβλιοδεσίας είχε ο Γ.Μαντινιώτης.